

*Дубровинський Г. Р., кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної психології, факультету психології
КНУ імені Тараса Шевченка (м. Київ)*

ПСИХОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ КОНФЛІКТІВ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядаються потенційно можливі конфліктні ситуації у педагогічній діяльності ВВНЗ та ВНЗ, які є психологічні передумови конфліктів та вибір стратегії поведінки студентів (курсантів) під час суперечностей в процесі навчальної діяльності.

Ключові слова: конфліктна ситуація, конфлікт, педагогічна діяльність, студент, курсант, стратегія поведінки.

В статті рассматриваются потенциально возможные конфликтные ситуации в педагогической деятельности ВВУЗ и ВУЗ, какие есть психологические предпосылки конфликтов и выбор стратегии поведения студентов (курсантов) во время противоречий, возникающих в процессе учебной деятельности.

Ключевые слова: конфликтная ситуация, конфликт, педагогическая деятельность, студент, курсант, стратегия поведения.

Актуальність теми. Сучасний етап розвитку педагогічної освіти в незалежній Україні потребує підвищення відповідальності загальноосвітніх закладів за виховання та підготовку молоді до реалій життя, їх спроможність адаптуватися до постійних змін у суспільстві, які супроводжуються стресами і конфліктами, здатність вирішувати соціально-психологічні суперечності. Розв'язання цієї проблеми ставить якісно нові вимоги до міжособистісної взаємодії педагога з дітьми у навчально-виховному процесі та підготовки майбутніх учителів до конструктивної участі в ній. Це положення є базовим у Законі України "Про освіту", в Національній доктрині розвитку освіти в Україні, у вітчизняних педагогічних концепціях демократизації та гуманізації освіти.

Інтерес до суперечностей у процесі виховання почав формуватися ще з 20–30-х років минулого століття, що було відображено у працях Л. Виготського, А. Макаренка, Б.Лихачова, В.Сухомлинського та інших авторів.

Проблема конфлікту між педагогом та студентом є дуже вдалим способом навчання, але тільки якщо вміти вдало розв'язувати конфліктні ситуації. Це сприяє вдосконаленню самореалізації студента та підвищенню майстерності викладача. Досліджену проблему у педагогічній науці також вивчали А. Меньєв, С.Ю. Теміна, Н.В. Нижегородцева, В.М. Басова, С.В. Баникіна, В.І. Журавльов, М.М. Рибакіна, Л.А. Петровська, С.І. Гессен, А.А. Леонт'єв, Л.М. Карамушка, С.Д. Максименко, В.І., Мітюк, В.Я. Сквирський, Н.В. Самоуткіна, Н.Е.Щуркова, О.І. Шкіль.

Організація навчального процесу у (ВВНЗ) військових вищих навчальних закладах закритого типу відрізняється від навчальної діяльності цивільних навчальних закладів, але конфліктні ситуації, які виникають там мають певні специфічні ознаки. Дослідженням міжособистісних конфліктів у військових колективах та інших силових структурах займалися: А.Я. Анцупов, Т.М. Афанасьєва, С.В. Баникіна, М.С. Бондаренко, С. Богданов, І.В. Ващенко, О.А. Донченко, В.Н. Дружинін, В. Дубров, М.А. Іванова, А. Касюк, В.В. Козлов, Г.В. Ложкін, Ю. Седов, О.П. Макаревич, Г.М. Перепилиця, Л.В. Подоляк, В.А. Сисоєнко, М.В. Філімонов, В.В. Ягупов, Н.В.Чепелева, В. Чебан, А.І. Шипілов та ін.

Центром педагогічного процесу у вищих закладах освіти є інтелектуальна та емоційна взаємодія між викладачами і студентами, яка відрізняється від характеру взаємодії педагога та студентів у ВНЗ. Відповідно структуру педагогічного процесу у ВНЗ можна подати в такий спосіб (за В.Я. Сквирським)

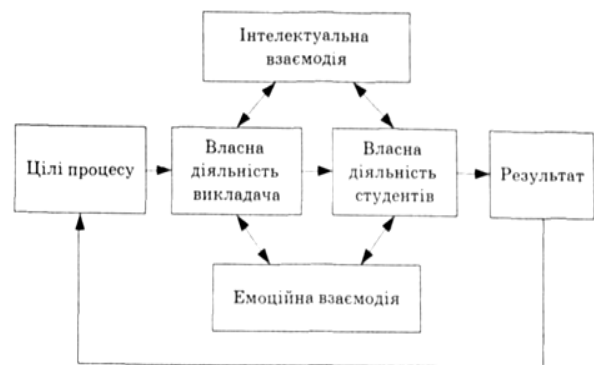

Рис.1 Структура педагогічного процесу у ВНЗ

Ця інтелектуальна та емоційна взаємодія в різних умовах має різний характер і виявляється в різноманітних формах, натомість за будь-яких умов педагогічний процес стає ефективним, коли діяльність викладача, його вплив на студентів відповідають їхнім пізнавальним можливостям і характеру діяльності.

Де б не відбувався педагогічний процес, структура його залишається інваріантною та універсальною (рис. 2):

Рис. 2. Педагогічний процес

Мета відображає кінцевий результат педагогічної взаємодії, якого прагнуть учасники цієї взаємодії. Принципи визначають основні напрями досягнення мети. Зміст — це частина досвіду поколінь, яка передається вихованням для досягнення мети згідно з обраними напрямками. Методи — способи взаємодії учасників педагогічного процесу, за допомогою яких передається та усвідомлюється зміст. Засоби — матеріалізовані предметні способи опрацювання змісту, що використовуються разом з методами. Форми організації педагогічного процесу визначають зовнішнє вираження акту взаємодії учасників педагогічного процесу. Ці форми характеризуються кількістю учасників взаємодії або місцем, часом та порядком їх здійснення.

Найбільш вагомими суперечностями у вищій школі є :

1) між діями викладача (постановка навчальних та практичних завдань, викладання навчального матеріалу, показ прийомів виконання дій, засоби організації діяльності студентів, контроль цієї діяльності, висунення проблемних питань тощо) і можливостями студентів (рівень знань, умінь, навичок; ступінь розумового та фізичного розвитку; засвоєні засоби і прийоми навчальної діяльності; мотиви навчання, психічний стан тощо);

2) між вимогами сучасного виробництва та ступенем моделювання професійної діяльності на заняттях;

3) між більшою самостійністю викладачів вищих навчальних закладів у відборі інформації (порівняно зі школою) та більшою самостійністю студентів у засвоєнні цієї інформації (зміна форм навчання і контролю порівняно зі школою);

4) пов'язані з особливостями адаптації колишніх школярів до нової системи навчання, нового колективу, змін режиму праці та відпочинку тощо.

Серед *потенційно конфліктних (конфліктогенних) ситуацій у педагогічній діяльності* визначаються наступні :

- ситуації (або конфлікти) діяльності, що виникають з приводу виконання студентом учбових занять, успішності, позаучбової діяльності;
- ситуації (конфлікти) поведінки (вчинків), що виникають з приводу порушень студентом правил поведінки у ВНЗ, найчастіше на заняттях, і поза закладу;
- ситуації (конфлікти) стосунків, що виникають не у сфері емоційно-особистісних стосунків студентів та педагогів, в сфері їх спілкування у процесі педагогічної діяльності.

Психологічні передумови конфліктів у педагогічній діяльності. Вони містяться у наступному:

- брак інформації про причини випадків ускладнює вибір оптимальної поведінки і відповідних обставин типу звернення;
- свідками ситуацій є інші студенти, тому педагог прагне зберегти свій соціальний статус будь-якими засобами і тим самим найчастіше доводить ситуацію до конфліктної;
- педагогом, як правило, оцінюється не окремий вчинок студента, а його особистість, така оцінка найчастіше визначає ставлення до студента інших педагогів і однолітків;
- оцінка студента нерідко базується на суб'єктивному сприйнятті його вчинку та незначній поінформованості про його мотиви, особливості особистості, умови життя у сім'ї;
- педагог ускладнює проведення аналізу ситуації, що виникла, прагне швидше покарати студента, мотивуючи це тим, що надмірна суворість по відношенню до студента не нашкодить;

Питання психології

- досить значне місце займає характер відносин, які склалися між педагогом і окремими студентами;

- особистісні якості педагога (роздратованість, грубість, мстивість, самозадоволеність, безпомічність та ін.).

Дослідження проведені у вищому військовому закладі та вищому цивільному закладі за участю курсантів і студентів, які навчаються за спеціальністю «психологія» (Куцика М., Калінгер О.) дозволили нам отримати певні результати.

Так респонденти відповіли на питання з ким найчастіше у них відбуваються конфлікти під час навчального процесу (зі студентами 48%, з викладачами – 40%, з керівництвом – 12%), дає можливість звернути уваги на те, що є проблемною ситуація між студентами (курсантами) та викладачами.

Що лежить в основі конфліктів студентів з викладачами:

- розбіжності у оцінці і самооцінці знань студента;
- надмірний обсяг домашніх самостійних завдань;

- авторитарний стиль поведінки, підозрливості на екзаменах і заліках;

- організація навчального процесу потребує вдосконалення;

- байдужість до переживань студентів, інтриганство, відсутність культури, суворість.

Конфлікти, що відносяться до порушень та аномалій у міжособистісних стосунках студентів:

- несприятливі стосунки з однолітками;

- сумісне проживання у гуртожитку з неприємними людьми;

- складність входження у колектив в процесі навчання у ВНЗ;

- конфлікти у сім'ї;

- особливості одностатевого складу студентської учбової групи;

Так, при відповіді на питання про те, як часто у ВНЗ виникають сутички, 30% опитаних відзначили, що такі явища відбуваються часто, а 70% відзначили, що конфлікти у процесі навчання відбуваються іноді. (рис.3)

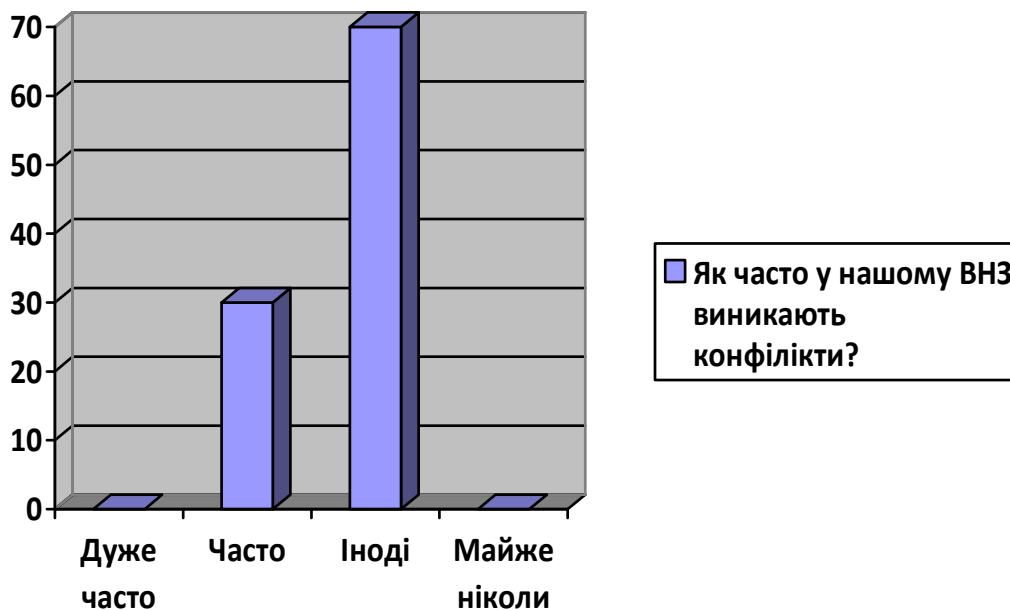

Рис.3. Як часто у вашому ВНЗ виникають конфлікти?

Таким чином, студенти відзначають, що конфлікти в їхньому колективі - досить часте явище. При цьому більшість учасників опитування (82%) не вважають себе конфліктною особистістю (рис.4), тим не менше, більше половини з них відзначають,

що їм доводиться брати участь у конфліктах. Разом з тим, майже кожному третьому з числа анкетованих хочеться піти на компромісні рішення у вирішенні конфліктної ситуації або ж плідно співпрацювати у їх вирішенні.

Питання психології

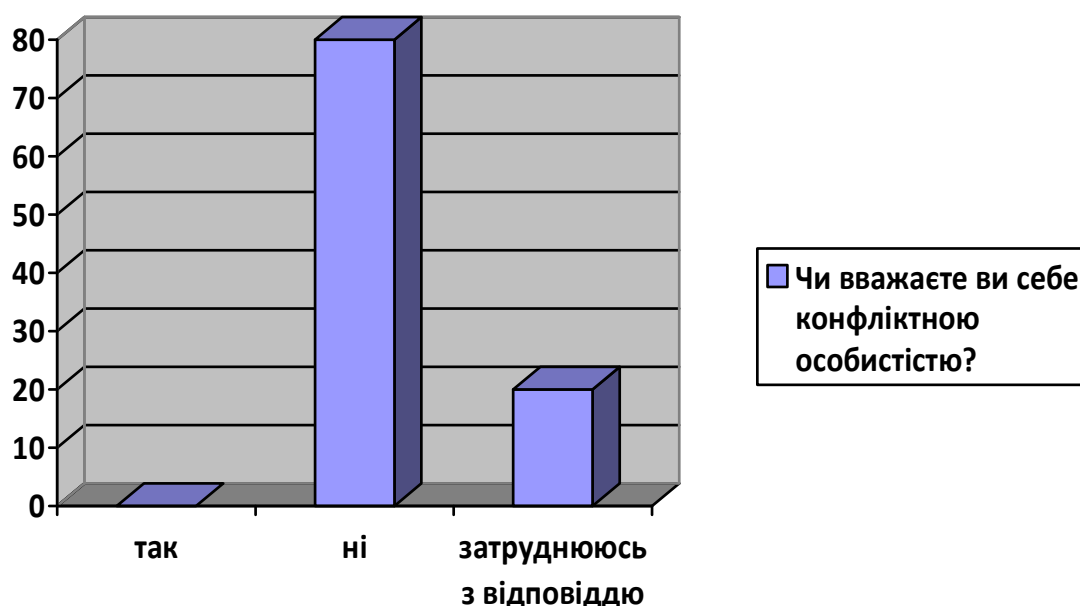

Рис.4. Чи вважаєте ви себе конфліктною особистістю?

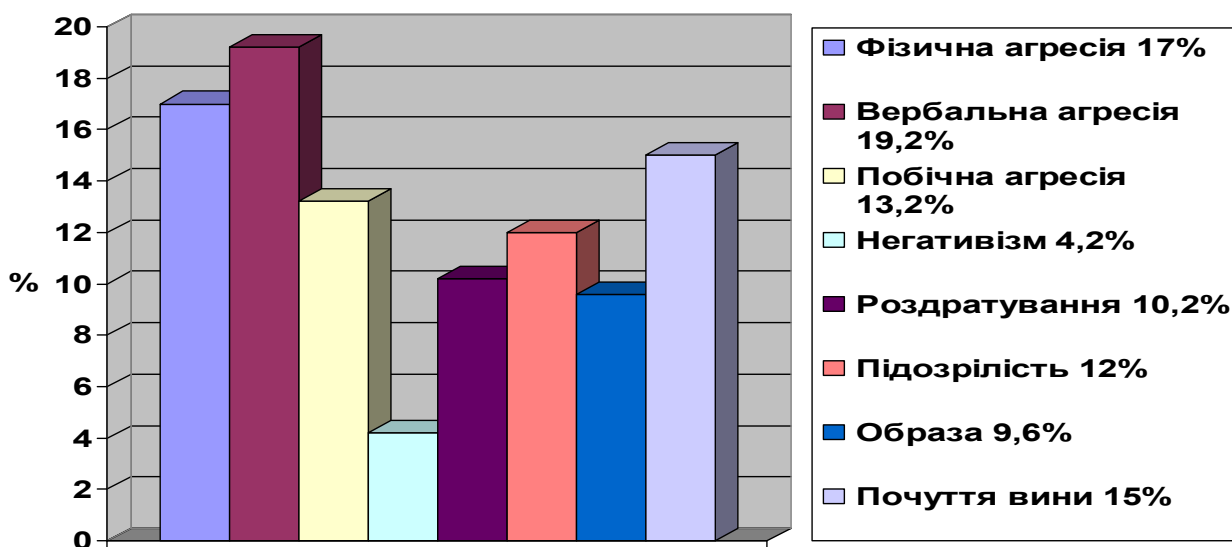
Крім того, на думку респондентів саме високу амбіційність студентів (31%) вважають головною причиною конфліктів, які навчаються не більше двох семестрів.

В якості причини виникнення конфліктів була також названа висока амбіційність викладачів, але за оцінкою учасників вона несуттєва.

Згідно отриманих результатів за допомогою методики Басса-Даркі видно, що загалом по даній вибірці переважає вербальна агресія – 19,4% і найменше молоді

люди схильні до роздратування – 6,8%. Інші види агресії та ворожості мають такі показники: фізична агресія – 13,3%, непряма агресія – 13,2%, негативізм – 12,4%, підозрілість – 11%, почуття образи – 9,5%, почуття вини – 14,4%. Індекс агресивних реакцій включає в себе такі шкали: фізична агресія, непряма, роздратування і вербальна агресія, а індекс ворожості – образу і підозрілість. Графічно це можна представити діаграмою.

Показники агресивних та ворожих проявів

Результати дослідження вольової саморегуляції у військовому колективі

Вибірка	Вольова саморегуляція	Наполегливість	Самовладання
50	14,38%	9,8%	7,62%

Питання психології

Згідно отриманих результатів за методикою А.В.Зверкова та Е.В.Ейдмана середні показники по групі мають такий вигляд: вольова саморегуляція – 14,38%,

наполегливість – 9,8%, самовладання – 7,62%. Графічно це можна побачити на діаграмі (рис. 2.3).

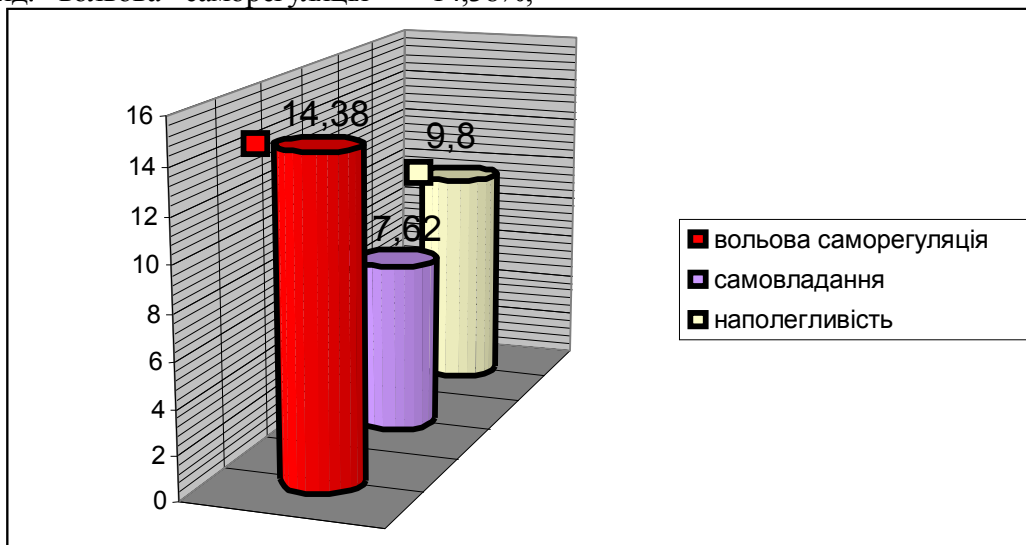
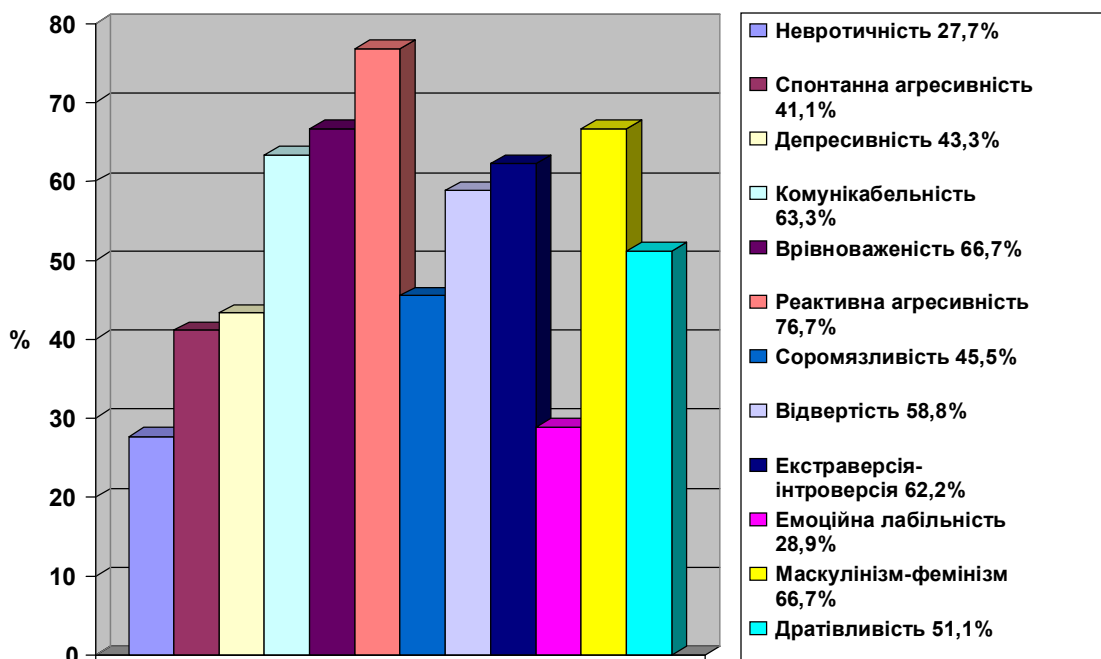

Рис.5 . Рівень саморегуляції.

Отже, можна сказати, що курсантам властиві: емоційна зрілість, активність, незалежність, самостійність. Їх відрізняє спокій, впевненість у собі та розвинуте почуття особистого обов'язку. Вони активно прагнуть до виконання запланованого, їх мобілізують перешкоди на шляху до мети, не відволікають альтернативи і спокуси, намагаються підпорядковувати свою поведінку соціальним нормам.

І в ході застосування Фрайбурзького особистісного опитувальника ми отримали показники за наступними шкалами: невротичність, спонтанна агресивність, депресивність, драгівливість, комунікабельність, врівноваженість, реактивна агресивність, соромязливість, відкритість, екстраверсія-інтроверсія, емоційна лабільність, маскулінізм-фемінізм.

Показники курсантів за шкалами

Питання психології

В результаті нашого дослідження було встановлено наявність позитивного та негативного зв'язків між різними видами агресії і ворожості, стратегіями поведінки в

конфлікті, рівнем вольової саморегуляції та показниками за Фрайбурзьким особистісним опитувальником (таблиця 1.).

Таблиця 1.

Кореляційний аналіз

	Суперництво	Компроміс	
Фізична агресія	$r = 0,454$ $p = ,001$ $N = 50$	$r = -,315$ $p = ,026$ $N = 50$	
Непряма агресія	$r = 0,386$ $p = ,005$ $N = 50$	$r = 0,360$ $p = ,005$ $N = 50$	
Роздратування	$r = 0,386$ $p = ,005$ $N = 50$	$r = -,327$ $p = ,021$ $N = 50$	
Негативізм	$r = 0,290$ $p = ,005$ $N = 50$	$r = -,317$ $p = ,016$ $N = 50$	
Саморегуляція	$r = -,312$ $p = ,020$ $N = 50$	$r = 0,316$ $p = ,025$ $N = 50$	
Самовладання	$r = -,612$ $p = ,020$ $N = 50$	$r = 0,322$ $p = ,023$ $N = 50$	
	Уникання	Пристосування	Співробітництво
Підозрілість	$r = 0,420$ $p = ,003$ $N = 50$	$r = -,237$ $p = ,014$ $N = 50$	$r = -,286$ $p = ,044$ $N = 50$
Образа	$r = 0,620$ $p = ,001$ $N = 50$	$r = -,522$ $p = ,041$ $N = 50$	$r = -,391$ $p = ,005$ $N = 50$

Таким чином, на основі даної таблиці можна побачити, що курсанти, які наприклад, проявляють стиль поведінки - суперництво при вирішенні конфліктної ситуації мають тенденцію до прояву таких видів агресії як: фізична ($r = 0,454$, $p = ,001$), непряма ($r = 0,386$, $p = ,005$), роздратування ($r = 0,386$, $p = ,005$), негативізм ($r = 0,290$, $p = ,005$). Здебільшого це веде до деструктивного вирішення та попередження конфліктних

ситуацій. А ті, хто більше схильний до стратегії – компроміс, мають позитивні значення по вольовій саморегуляції ($r = 0,316$, $p = ,025$), самовладанню ($r = 0,322$, $p = ,023$).

За результатами опитувальника Томаса, більшість респондентів має суперництво 20%, співробітництво 50% та компроміс 30%, як головний стиль поведінки у конфліктній ситуації. (Рис. 6)

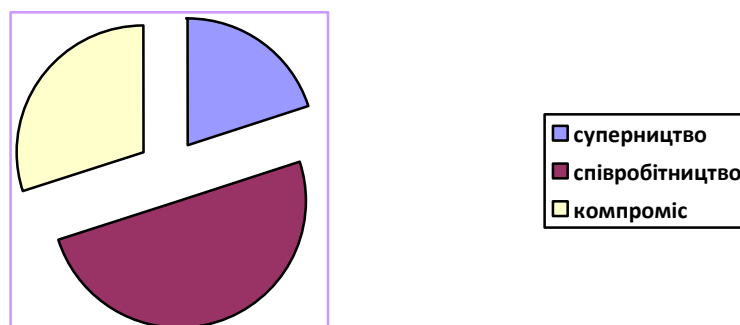

Рис. 6. Розподіл стилю поведінки у конфліктній ситуації студентів

Результати дослідження стратегій поведінки курсантів в конфліктній ситуації за К. Томасом.

Вибірка	Діагностика стратегій поведінки		
	суперництво	співробітництво	компроміс
50	19,3%	56,7%	24,1%

Згідно отриманих результатів можна сказати, що 24,1% особового складу схильні до стратегії – компроміс при вирішенні конфліктної ситуації. Інші види стратегій по групі мають такі показники: суперництво – 19,3%; співробітництво – 56,7%.

Отже найбільший показник має стратегія співробітництва (56,7%) це найбільш конструктивна, тому що вона спрямована на найбільш повне задоволення інтересів обох сторін. Але вона вимагає часу і зусиль обох сторін. Цей стиль найбільш сприяє тривалим взаєминам і заснований на повазі один до одного. Якщо конфлікти вирішувати за допомогою саме цього стилю, то особистісна залученість у відносини ще більше посилиться, а отже, посилиться і мотивація до спільного рішення цілей і задач у майбутньому.

Стратегія – компроміс (24,1%) займає другу сходинку по військовому підрозділу. Це означає, що більшість курсантів та студентів характеризуються прийняттям точки зору іншої сторони, але лише деякою мірою. Здатність до компромісу високо цінується в ситуаціях, які виникають у військовому підрозділі, оскільки це зводить до мінімуму недоброзичливість і часто дає можливість швидко вирішити конфлікт, задовольнивши обидві сторони. І найменше індивідів схильні до стратегії уникання. Це означає, що вони намагаються уникнути конфлікту, тобто не потрапляти в ситуації, що провокують виникнення суперечностей.

Висновки

1. Проблема конфлікту між педагогом та студентом є дуже вдалим способом навчання, але тільки якщо вміти вдало розв'язувати конфліктні ситуації. Це сприяє вдосконаленню самореалізації студента та підвищенню майстерності викладача.

2. Робота із попередження конфліктних ситуацій серед військовослужбовців має носити систематичний та комплексний характер. Ця система роботи складається з двох тісно пов'язаних послідовних дій: профілактики конфліктів та попередження конфліктних ситуацій.

3. Водночас хотілося би зауважити ситуацію, яка склалася в системі підготовки офіцерських кадрів для Збройних сил України. Реальним є те, що інтеграція цивільної освіти у військову призупинилася. Залишаються тільки вищі військові навчальні заклади закритого типу. Курс на підвищення грошового забезпечення військовослужбовців, перехід повністю на контрактну армію абсолютно правильний, але паралельно з цим курсом йде відставання ідеолого-патріотичного напрямку та вирішення на практиці соціальних проблем військовослужбовців. Який вплив цього відставання на формування майбутньої офіцерської еліти та особливості формування міжособистісних відносин в ВВНЗ та військах буде в подальшому? Це питання залишається відкритим та потребує ретельного вивчення та вирішення.

Література

1. Анцупов А.Я., Шипилов А.И. Конфликтология: Учебник для вузов. 3-е изд.- СПб.: Питер, 2008. – 496с.
2. Вашенко І.В. Конфліктологія та теорія переговорів: навч. посіб. – К.: Знання, 2013. – 407с.
3. Гірник А.М. Основи конфліктології. – Вид. дім. “Києво-Могилянська академія”, 2010. – 222 с.

Dubrovinskiy G. R. candidate psychological science, docent
PSYCHOLOGICAL PRE-CONDITIONS OF CONFLICTS ARE IN PEDAGOGICAL ACTIVITY

In the article possible conflict situations are examined potentially in pedagogical activity of military institute and institute of higher, which are psychological pre-conditions of conflicts and choice of strategy of conduct of students (military students) during contradictions in the process of educational activity.

Keywords: conflict situation, conflict, pedagogical activity, student, student, strategy of conduct.